

הר"יגה בשוגג

הקדמה:

בחרתי בנושא הריגה בשוגג משום שהנושא הוא מעניין אותי מאוד.
זהו נושא שאפשר להתעמק בו רבות ויש בענייניו הרבה צדדים שונים
שאפשר לחקור אותם.

בנוסף, בימינו ישנם הרבה מקרים שנחלקים העם בהאם הם נחשבים הריגה
בשוגג, רצח או משהו אחר בכלל. אני רוצה ללמוד מהעבודה הזו יותר על
מקרי מוות שונים.

תוכן העניינים:

מבוא - עמוד 4

הריגה בשוגג במשפט העיברי – עמוד 5

הריגה בשוגג במשפט הישראלי – עמוד 13

הבדל בין הריגה לגרם מוות ברשלנות – עמוד 14

השוואה בין הריגה בשוגג במשפט הישראלי לבין המשפט

העיברי – עמוד 17

סיכום – עמוד 18

מבוא:

בעבודה זו אציג שני נושאים עיקריים:

1. הריגה בשוגג במשפט העברי

2. הריגה בשוגג במשפט הישראלי

בראש ובראשונה, חשוב לציין שהגדרתה של הריגה בשוגג היא: מקרה שאדם נקלע למצב שבו הוא הרג אדם מבלי שכוונתו הייתה להורגו, (חשוב לציין שישנם הרבה סוגים של הריגה בשוגג).

הריגה בשוגג במשפט העיברי

בפרשת מסעי יש דיון במקרה שאדם הורג את חברו בשוגג^א. דיון זה לעיר כולל הגדרת הריגה בשוגג, עונשו של ההורג שהוא הגליה מקלט, וגם האמירה שאסור להמיר עונש זה בכסף כפי שהיה נהוג בעולם הקדמון. נושא ההריגה בשוגג מופיע גם בשמות^ב אולם שם הפרטים שונים לגמרי מהכתוב בפרשת מסעי, בזה ששמות לא מוזכרת עונש הגלות לעיר מקלט ובמקומו כתוב שעונש כספי הינו העונש שמגיע להורג, ודבר זה נאסר בפרשת מסעי. הסתירה בין שתי הפרשיות דורשת בירור על הגדרת הריגה בשוגג.

כתוב בפרשת מסעי:

וְאִם-בְּפֶתַע בְּלֹא-אַיְבָה הִדָּפוּ או-הִשְׁלִיךְ עָלָיו כָּל-כְּלֵי בְּלֹא צְדָיָה. " או בְּכָל-אֶבֶן אֲשֶׁר

יָמֹות בָּהּ בְּלֹא רְאוּת וַיִּפֹּל עָלָיו וַיָּמָת וְהוּא לֹא-אֵיב לוֹ וְלֹא מִבְּקֶשׁ רָעָתוֹ וְשִׁפְטוֹ הָעֵדָה

בֵּין הַמָּכָה וּבֵין גַּאֵל הַדָּם עַל הַמְשַׁפְּטִים הָאֵלֶּה. "ג

^א במדבר פרק ל"ה

^ב שמות פרק כ"א

^ג במדבר פרק ל"ה

על עונשו של ההורג בשגגה נאמר:

הִקְרִיתֶם לָכֶם עֲרִים עֲרֵי מִקְלַט תְּהִינָה לָכֶם וְנָס שָׂמָּה רֹצֵחַ מִכָּה-"
נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה. וְהָיוּ

לָכֶם הָעֲרִים לְמִקְלַט מִגָּאֵל וְלֹא יִמּוּת הָרֹצֵחַ עַד-עָמְדוֹ לְפָנַי הָעֵדָה
לְמִשְׁפָּט. וְהָעֲרִים

אֲשֶׁר תִּתְּנוּ שֵׁשׁ-עֲרֵי מִקְלַט תְּהִינָה לָכֶם... וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת-
הָרֹצֵחַ מִיַּד גָּאֵל הַדָּם

וְהָשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל-עֵיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר-נָס שָׂמָּה
-וַיָּשָׁב בָּהּ עַד-מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר
"מִשַּׁח אֹתוֹ בְּשֵׁמוֹ הַקֹּדֶשׁ"

ועל האיסור להמיר את עונש הגלות לעיר מקלט בכסף כתוב:

"וְלֹא-תִקְחוּ כֶּפֶר לָנוּס אֶל-עֵיר

"מִמִּקְלָטוֹ לָשׁוּב לְשֵׁבֶת בְּאֶרֶץ עַד-מוֹת הַכֹּהֵן^ב

^א במדבר פרק ל"ה

^ב במדבר פרק ל"ה

אך בניגוד לכך, כתוב לגבי הורג בשגגה בספר שמות:

וְכִי-יִנְצוּ אַנְשִׁים וַנִּגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וַיֵּצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנּוּשׁ יַעֲנֹשׁ כְּאֲשֶׁר יִשִּׁית

עָלָיו בְּעַל הָאִשָּׁה וַנִּתֵּן בְּפִלְלִים. וְאִם-אָסוֹן יִהְיֶה וַנִּתְּתָה נַפְשׁוֹ תַּחַת נַפְשׁוֹ.^א

רש"י מסביר את העניין:

אם שני אנשים (ראובן ושמעון) מנסים להרוג אחד את השני ועוברת מולם אישה בהריון, והמכה של ראובן פוגעת בטעות באישה, יכול לקרות "אסון". רש"י מפרש שכוונת הכתוב שהאישה מתה מהמכה. שהיא לא מתה מהמכה. אם ואם "לא יהיה אסון", זאת אומרת הרג ראובן את האישה בשוגג, היינו מצפים שעונשו יהיה גלות לעיר מקלו, כמו שכתוב בספר במדבר: "והוא לא אויב ולא מבקש רעתו"^ב בשמות עונשו של ראובן הוא "נפש תחת אלא שעפ"י הכתוב נפש".^ג

יש מחלוקת על משמעות המילים האלה, כמו שמסביר רש"י: "רבותינו חולקין בדבר.

יש אומרים נפש ממש, ויש אומרים ממון, אבל לא נפש ממש". לפי שתי הדעות לא מוטל על ראובן עונש של גלות לעיר מקלט. אם כך,

^א שמות פרק כ"א

^ב במדבר פרק ל"ה

^ג שמות פרק כ"א

אז מה ההבדל בין המתואר בשצות למקרה בספר במדבר, שמצדיק
עונש אחר?

במהלך לפי ספר שמות, ראובן הרג את האישה בשוגג, אבל זה קרה
ניסיון להרוג את שמעון במזיד.

לפי הדעה הראשונה מוטלת על ראובן עונש מוות שהיה מוטל עליו
אם היה מצליח להרוג את שמעון. הכוונה של ראובן
להרוג את שמעון במזיד עוברת להריגת האישה, ולכן הוא חייב
מיתה.

האפשרות השנייה שכתובה בספר שמות הוא:

"ולא יהיה אסון", כלומר: העובר מת מהמכה של ראובן אך לא
האישה. במקרה שכזה העונש של ראובן יהיה לשלם על הנזק
שראובן גרם בהריגתו, ולא יצטרך לגלות לעיר מקלט.

זה עונה לנו על השאלה השנויה מחלוקת של "האם הפלה נחשבת
רצח?". בזה שיש עונש להריגת האישה (מיתה), ועונש אחר להריגת
העובר (תשלום), מראה שיש הבדל בין מעמדו של העובר ומהמדה
של האישה.

כתוב ברש"י על מסכת סנהדרין^א:

"כל זמן שלא יצא לאוויר העולם, לאו נפש הוא וניתן להורגו ולהציל
את אמו". בזה רש"י מסביר שלפני הלידה העובר אינו נחשב בן-
אדם.

^א רש"י ד"ה "יצא ראשו" מסכת סנהדרין דף ע"ב עמוד ב'

למרות שמדברים על דקות ספורות בלבד לפני הלידה, כאשר כל מערכות גופו של

העובר כבר פועלות, וסיכוייו לחיות מחוץ לרחם הם כמעט בטוחים, הוא אינו נחשב לבן אדם עד שהוא נולד. לכן אם צריך לבחור בין חיי האמא, שהיא "נפש", ובין חייו של העובר שעדיין אינו "נפש", מעדיפים את חיי אמו, "מפני שחייה קודמים לחייו".

מפה מבינים שאין סתירה בין דין הריגה בשוגג בספר שמות ובין דין הריגה בשוגג בספר במדבר. כל אחד מהם עוסק במקרה אחר, ומשום כך לכל מקרה דינים משלו. בספר במדבר עונש להורג בשגגה הוא גלות לעיר מקלט ובריכה מגואל הדם עד מות הכהן הגדול.

נובע מכך כמה שאלות:

* למה העונש של הרוצח בשגגה תלוי במוות של הכהן הגדול? הרי זה יגרום ליושבים בעיר מקלט להיתפלל על מותו!

* הכהן הגדול יכול למות יום אחרי שניכנס ההורג לעיר מקלט וישתחרר יחד עם אנשים שישבו שם שנים! אפילו יכול להיות שימות שם עד שהכהן הגדול ייפטר!

הגלייתו של הרוצח לאחת מערי המקלט, לבד, מגבילה אותו ומרחיקה אותו מן החיים השגרתיים. זה גורם בחינוכו של הרוצח בשגגה, שכן

ערי הלוויים גם היו ערי מקלט, והתפקיד של הלוויים היה ללמד את העם. מות הכוהן הגדול מציין סוף של תקופה, והתחלה של תקופה חדשה. זמן שירותו של הכוהן הגדול החדש זה זמן טוב להתחלה חדשה גם בישביל אדם שהרג בשגגה. המפרשים הסבירו בכמה דרכים את הקשר בין זמן שחרורו של ההורג ובין מותו של הכהן הגדול. בדרך כלל המפרשים לא התייחסו לזמן, השונה ממקרה למקרה, אלא רק לעיקרון של מוות הכהן הגדול. הרמב"ם, ומפרשים אחרים, מתייחסים לצער על מות הכהן הגדול. העוצמה של האבל הלאומי על מות הכהן הגדול מעמעם את הצער הפרטי על מותו של קרוב המשפחה, ולכן זהו אירוע שיכול לגרום לקרוב משפחה לסלוח על ההריגה בשוגג^א.

וגם בנוגע לגואל הדם שהרג בתוך עיר המקלט. גואל הדם שהרג את הרוצח בשגגה בתוך עיר מקלט, מגיע לו עונש מוות. כמו שכתוב ברמב"ם:

"הרגו בתוך תחום עיר מקלטו, אפילו גואל הדם – הרי זה נהרג עליו"^ב.

אם יסוד ההיתר להרוג הוא בתשוקתו וכעסו של גואל הדם, מדוע יהיה שונה דינו אם רצח את הרוצח בשגגה בתוך עיר מקלט? ושוב שהלכת גואל הדם לא קשורה בתשוקתו וכעסו על מות קרובו, אלא על הכוונה לפגוע ברוצח בשגגה רק מחוץ לעיר המקלט, מפני שפגיעה בו בתוך עיר המקלט נוגדת את עצם הרעיון לקיומם. בנסיבות אלה, יש להעניש את גואל הדם ואין להתחשב ברגשותיו.^ג על הרוצח במזיד, כתוב בספר במדבר:

^א רמב"ם, מו"נ, מאמר ג', פרק מ

^ב רמב"ם, שם, פרק ה, הלכה יא

^ג רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש, פרק א, הלכה ב

"ואם בכלי ברזל הכהו וילמת רֹצַח הוא, מות יומת הרֹצַח. ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וילמת רֹצַח הוא, מות יומת הרֹצַח. או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו וילמת רֹצַח הוא, מות יומת הרֹצַח. גאל הדם הוא ימית את הרֹצַח, בפגעו בו הוא ימיתנו. ואם בשנאה יהדפנו, או השליך עליו בצדיה וילמת. או באיבה הכהו בידו וילמת מות יומת המכה רֹצַח הוא, גאל הדם ימית את הרֹצַח בפגעו בו" ¹

רוצח בזדון שעמד לדין ונמצא שאשם, הוא כמו מת, וגואל הדם מצווה להרוג את הרוצח, כמו שכתב הרמב"ם ²:

"מצוה ביד גואל הדם להרוג את הרוצח, שנאמר: "גואל הדם ימית את הרוצח" ³. וכל הראוי לירושה, הוא גואל הדם. לא רצה גואל הדם או שלא יכול היה להמיתו או שאין לו גואל דם – בית דין ממיתין את הרוצח בסייף."

ולא רק זה, אך גם בגמרא ⁴ מובאת ברייתא ולפיה אם אין לנרצח גואל דם, מחויב הבית דין למנות אדם לגאול. כתוב הגמרא כך:

"דתניא. "גואל הדם ימית את הרוצח" – מצוה בגואל הדם. ומניין שאם אין לו גואל, שבית דין מעמידין לו גואל? שנאמר: "בפגעו בו הוא ימיתנו".

לפי זה, דין גואל הדם לא מבוסס על תפיסה של הענקת פטור מאחריות פלילית לרוצח שפעל מתוך רגשו, כלומר תירוץ לנעשה, אלא על התפיסה שצריך להמית אדם שהרג את הזולת. ההצדקה

¹ במדבר ל"ה

² רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש פרק א', הלכה ב' ³

⁴ מסכת סנהדרין דף מ"ה עמוד ב' ⁴

לפגוע ברוצה בזדון הוא שהרוצה אינו חוטא כלפי הנרצה ומשפחתו אלא גם לבורא העולם^א, ובגלל זה לא ניתן לוותר על גזר הדין, כמו שכתוב בספר החינוך:^ב

"שאפילו רצה גואל הדם לפוטרו, ואמר לדיין שהוא מוחל על דמו ושיקחו ממנו כופר אם ירצו, אינן רשאים ליקח הכופר ולא לפוטרו בכל ממון שבעולם, אלא יומת כמצות האל עלינו."

נוסף על "רוצה בזדון" ו"רוצה בשגגה", מכיר המשפט העברי במעמד נוסף של "רוצה בשגגה קרוב לאונס", זאת אומרת, מי שגרם למוות ב"מאורע פלא", כמו שכתוב הרמב"ם^ג, ולא עשה זאת ברשלנות. רוצח מסוג זה לא חייב ללכת לעיר מקלט, ואם גואל הדם הרג אותו, הוא חייב מיתה כמו כל רוצח^ד. אך מתחרש פה הכרה בחולשת האדם כי ביסוד של דיני גואל הדם, היה אמור לפטור אותו גם במצב זה. אלא שמוכח שוב שדיני גאולת הדם מיוסדים על ערכים חברתיים המצדיקים הריגת הרע מקרבנו, מי שרצה בזדון וגם מי שרצה ברשלנות, אך לא מי שגרם למות הזולת "בשגגה קרוב לאונס". לפיכך, מי שפעל על רקע דעתו האישית בהריגת הזולת, לא יזכה לשום הגנה.

הריגה בשוגג בנשפט הישראלי

^א אנציקלופדיה מקראית, הוצאת מוסד ביאליק ירושלים, עמ' 426

^ב ספר החינוך, פרשת מסעי, מצווה תי"ב

^ג רמב"ם, שם, פרק ו, הלכה ג

^ד רמב"ם, שם

כידוע, מבדיל המשפט הישראלי בין הריגה לרצח על פי מבחן הכוונה הפלילית. בפסק דין בבית המשפט העליון^א דנו לגבי ערעורו של אדם שהורשע ברצח אישתו באמצעות מגב. השופט חיים כהן שהחשיבו אותו כגדול השופטים הישראלים הסביר למה צריך לבטל את אשמתו של הנאשם ברצח ולהרשיעו בהריגה:

הנסיבה הראשונה היא במכשיר שההורג בחר בו. ראה בית המשפט בבחירת כלי "אשר ימות בו" משום ראייה שכוונתו הייתה אכן לירצוח^ב. הכלי שהרוצח בחר בו הוא מוט אלומיניום "מקל של הספונג'ה", ובלשונו של הנשיא התורן, "מגב המותקן על חלול" ומובן שכלי כזה בדרך כלל לא משומש למטרות רציחה, אלא שימוש הוא, "שימוש תמים במשק הבית בצד הנשי". אכן מקל של מגב הוא חלש ושביר וזה מעעד על העובדה שאחרי כמה מכות, נשבר המקל לגזרים, עובדה שלמרבה הצער לא עצר את הרוצח מלהמשיך להכות בה בשברי המקל. הנשיא התורן מציין, שאם היה בכוונו של הרוצח לרצוח את אשתו, הוא לא היה לוקח מקל של מגב, אלא למשל, סכין של מטבח. שאם היה לוקח סכין, זה היה מעיד על כוונה לרצח מה שאין במקל של מגב.

הנאשם אכן לא נאשם באשמת רצח והורשע בהריגה. פסק דין זה משמש עד היום להוראת הכוונה הפלילית.

ההבדל בין הריגה לגרם מוות ברשלנות

ההבדל בין עבירת הריגה לבין עבירה של גרם מוות ברשלנות הוא כוונתו של ההורג. מדובר במחשבה פלילית נוגדת. כדי להרשיע אדם

^א איזדמיר נ' מ"י
^ב במדבר פרק ל"ה

בהריגה, המדינה צריכה להוכיח שהנאשם היה מודע לכך. לפי חוק העונשין, אדם יואשם בהריגה כאשר הוא גורם במעשה או במחדל אסורים למותו של אדם. ההלכה הפסוקה קבעה שהכניסה לתחום עבירת ההריגה, בנוגע ליסוד נפשי זה, נמצא בפזיזות ההורג בעבירת ההריגה. התביעה צריכה להוכיח שהנאשם צפה שהמקרא הזה יכל ליקרות. המודעות לא דורשת שעובר העבירה יצפה את האירוע מראש. ההלכה היא שההורג לפחות ידע שהאפשרות שמעשיו יכלו ליגרם לתוצאת מוות.

אם כן, אז מתי תיהיה הקלה לנאשם כשהוא מורשע בהריגה? ובכן, תוך כדי התחשבות בנסיבות הקונקרטיות של המקרה. ישנם שיקולים אשר בית המשפט בוחן כדי לקבוע זאת:

1. נסיבות חייו של האדם המורשע בהריגה.
2. עברו הפלילי של הנאשם
3. האם הנאשם הביע חרטה על המעשה?
4. מה היו נסיבות העבירה (האם מדובר בהגנה עצמית)
5. האם יש מקום להתייחס לשיקולי שיקטם?
6. האם הנאשם ניהל הליך הוכחות ארוך או שהוא הודה במעשים בכדי לחסוך זמן?

מיותר לציין כי לא מדובר ברשימה סגורה. כידוע, הענישה במשפט הפלילי היא ענישה אינדיבידואלית והיא נקבעת בהתאם לכל נאשם ולכל עבירה. במילים אחרות, יכול להיות ששני נאשמים שביצעו את אותה עבירת הריגה ירצו עונשי מאסר שונים.

עבירת הריגה היא עבירה מהמשפט הפלילי. על פי סעיף 298 לחוק העונשין, הגורם במעשה או במחדל אסורים למותו של אדם, יאשם בהריגה, ודינו – מאסר עשרים שנת מאסר.

על מנת להרשיע אדם בעבירת הריגה, יש להוכיח שני יסודות:

* יסוד נפשי בעל משקל, שכבר נדרש בעבירה של גרימת מוות ברשלנות

* מחשבה פלילית.

מחשבה זו כוללת מודעות להשלחותיהם של המעשה, לקיום הנסיבות, ולאפשרות לגרימת תוצאותיה. בימינו, כתוצאה מהרפורמה המקיפה של החלק הכללי לחוק העונשין, נקבעו הלכות חדשות בדבר יסודותיה של עבירת ההריגה.

לפי היסודות החדשים, הרשעת אדם בהריגה דורשת הוכחת מודעותו של הנאשם לאפשרות גרימת התוצאה הקטלנית, ולא מספיק לצפות את האפשרות של גרימת נזק גופני בלבד. כמו כן, אין צורך שתהיה להורג מודעות לדרך המדויקת של המקרה. אלה מספיק במודעות לסיכון שנוצר מנסיבות המקרה.

גרם מוות ברשלנות היא עבירת ההמתה ברמה הכי נמוכה. כדי להרשיע אדם בגרם מוות ברשלנות, מספיק לתבוע, ואם יש לך הוכחה לזה שהאדם היה נמנע מלבצע את המהלכים שהביאו למוות. לדוגמא, נהיגה תחת השפעת אלכוהול זה עבירה מסוכנת ממש והיא ידועה כדבר שעלול לסכן את העוברים בכביש. אך אם נהיגה זו מסתיימת במוות של אחד הנוסעים או המשתמשים בדרך, הנהג עלול להיות מורשע בגרם מוות ברשלנות.

על פי סעיף 304 לחוק העונשין, אדם שגרם למותו של אדם אחר בעקבות רשלנות, דינו מאסר של מקסימום שלוש שנים ולא פחות משישה חודשים

עם זאת, במקרים שמדובר באדם שהרג אדם אחר ברשלנות, תוך שימוש ברכב, יכול בית המשפט שלא לפסוק מאסר מינימום כאמור בחוק.

איך מאבחנים מה הוא רצח בכוונה או בשוגג?

המחוקק קבע שרצח בכוונה תחילה מרחשת כשמתקיימות מספר תנאים:

1. החלטה להמית אדם אחר מראש.
2. כוונה להמית אדם אחר.
3. מוכנות נפשית של מבצע העבירה להמית אדם אחר.
4. הכנת \ יצירת \ נשיאת או רכישת כלי המתה לבחצוע העבירה.
5. לא הייתה התגרות קודמת מצד קורבן העבירה שכוונה לנאשם לפני מעשה ההריגה.

השוואה בין הריגה בשוגג במשפט הישראלי לבין המשפט העיברי

לעיתים חוקי מדינת ישראל מסתמכים על חוקים מקראיים ועל ההלכה בקביעת רצח בשגגה (כמו הגנה עצמית וכורח).

בחוק יש הקלות בעונש למקרים בהם הנרצח התגרה ברוצח קודם. לפי החוק, מקרה זה הוא הריגה ולא רצח בכוונה תחילה.

יש הפחתת עונש על רצח אם הנאשם ספג התעללות מן הרוצח, היה לקוי שכל, או סבל מהפרעה נפשית.

לסיכום

לפני שעשיתי את העבודה הזו, לא חשבתי לעומק לגבי הריגה בשוגג. בגלל שזה נושא כה חשוב אני חש סיפוק על שהתעמקתי בנושא וחקרתי את כל פסקי הדין. נדהמתי לדעת שיש כל כך הרבה מקורות מהדין העברי, דיונים בחוק, פסיקות דין וכו... עניין "רצח בכוונה תחילה" עניין אותי רבות משום שכשגיליתי שגם אם רמת אכזריות הרצח הייתה חמורה, אדם עדיין יכול להישפט על הריגה משום שלא הייתה לו כוונה תחילה, נידהמתי.

ביבליוגרפיה

חקיקה:

חוק העונשין התשל"ז 1977 חלק א' פרק י' סימן א' גרימת מוות. עמ'
298-311'

פסיקה:

ע"פ 288/78 איזדמיר נ' מדינת ישראל.

ספרות:

* אנציקלופדיה מקראית, הוצאת מוסד ביאליק ירושלים, עמ' 426

* ספר החינוך, פרשת מסעי, מצווה תי"ב

תנ"ך:

* שמות פרק כ"א

* במדבר פרק ל"ה

גמרא:

סנהדרין דף מ"ה עמוד ב'